

Moč besede, moč prednikov: zagovorni obrazci v Reziji in drugje

Roberto Dapit

Folk traditions about charms are still alive in Resia. This prompted the author to start thinking about the symbolic function of the conjurer and his or her close relationship with the past and with the after-world. The paper focuses not only on charms from Resia, but also from Venetian Slavia, Friuli and Croatia.

1. Uvodni del

Pri današnjem civilizacijskem standardu našega prostora so funkcije ljudskega izročila zelo omejene in velikokrat, če so sploh še aktivirane, stalno spreminjajo svojo namembnost. Na srečo je ta proces najintenzivnejši v zadnjih desetletjih, tako da so starejše generacije še vedno zmožne posredovati ogromno podatkov, ki so dragoceni tako za etnologijo kot za jezikoslovje ali druge stroke. Informatorji iz Rezije, predvsem pa iz rezijanske Učje, sestavljene iz več zaselkov, še danes hranijo v spominu določene obrazce, kot so zagovori, in to dejstvo nesporno dokazuje, da so bili njihovi obrazci v rabi do nedavnega časa. To potrjujejo tudi pričevanja živih informatorjev, ki so sami nekoč zagovarjali ali opazovali postopke in učinke zagovarjanja.

Glede raziskovanja zagovorov žal ne poznam prave podobe drugih krajev v Reziji, ker je o tem premalo podatkov. Domnevam pa, da je bilo zagovarjanje prisotno v celi Reziji in da se je v Učji dlje ohranilo zaradi umaknjenosti kraja, ki pogojuje drugačne gospodarske in družbene razmere, torej tudi bolj arhaično stanje duhovnega sveta¹. Treba je poudariti, da tam na samem mestu ni bilo ne cerkvene oblasti do 1. polovice 20. stoletja, ne druge oblasti. Tudi zdravnika seveda ni bilo, zato so ljudje po eni strani lahko dlje časa ohranili določena verovanja, po drugi pa so bili k temu tudi prisiljeni, saj je bilo ljudsko zdravilstvo edina pomoč v bolezni. Leta 1951 je bilo v Učji 404 prebivalcev. Danes pa jih je ostalo vsega 15-20, ker so se ljudje množično izselili in sedaj Učjarji bivajo v bližnjih krajih na Furlanskem.

Uporaba zagovorov na Slovenskem je izumrla že prej kot drugi pojavi ljudskega izročila. Danes razpolagamo v glavnem s pisanimi viri, kjer so objavljena besedila zagovor-

¹ Učja predstavlja izredno konzervativen prostor na meji slovenskega etničnega ozemlja. Torej dvakrat obmejni, marginalni kraj, ali drugače povedano kraj na robu vseh gospodarskih, družbenih in kulturnih kontekstov, hkrati pa točka, ki povezuje Rezijo s Tersko dolino in s Posočjem. Gradivo rezijanskih zagovorov je predstavljeno le v redkih prispevkih, gl. Matičetov 1968 in 1971 ter Paletti 1984.

nih obrazcev in tudi popis ustreznih dejanj². Izročilo o zagovorih je v Učji močno zakoreninjeno, saj je še danes mogoče zbrati tovrstno gradivo brez velikih težav. V Reziji in posebej v Učji se da še vedno opazovati zadnja faza tega izročila, ki je na splošno v spominu še dokaj živo, čeprav je njegova vloga seveda zelo omejena. Poleg tega so v tem kraju oblike verovanja v bajna bitja in v onstranstvo izredno razširjeni. Skoraj vsak drugi Učjar je še danes slišal strahove ali videl duhove³. Glede na okolje, kjer večina teh ljudi danes živi – namreč zunaj domačih krajev – je presenetljivo, da je njihovo stališče do teh obredov in verovanj razen redkih izjem še vedno popolnoma nekritično in niti ne skušajo razumsko razložiti teh pojavov, v katerih so bili velikokrat osebno udeleženi. To pomeni, da nadaljujejo podedovano izročilo z globokim prepričanjem in še vedno doživljajo določene izkušnje kot v prejšnjem ruralnem življenjskem sistemu.

Zagovori zahtevajo celovito znanje, ki se nalaga v toku bivanja. Človek pa ni izkoristil samo znanja o naravi iz svojih lastnih izkušenj, ampak tudi znanje, ki ga je podedoval od prednikov. Vsak ga ni mogel podedovati in seveda obstajajo v posredovanju tega izročila določena pravila, ki ga zaščitijo. Zagovori so po navadi tajne formule in v Pernatu na Cresu se izročilo o zagovorih na primer lahko posreduje drugi osebi samo na božični dan. Drugje, kot v Benečiji, ima samo prvorojenec pravico – in verjetno tudi dolžnost – do tega znanja, ker nosi v sebi posebne “magične” sposobnosti⁴. V Reziji so imeli to pravico moški in ženske, za druga pravila v tem smislu pa še ne vem natančno⁵.

Znanje zagovarjalca torej ne izhaja le iz empiričnih izkušenj, ampak iz nekega utrjenega izročila, ki človeku zagotavlja predvidene učinke iz prepričanja, da je prednikom to uspešno in konkretno služilo. Potrditev tega je pač dejstvo, da je izročilo človeku oz. zagovarjalcu predano in torej pomeni, da ima svojo funkcijo in torej učinkuje, če je še vedno živo. Tako se verovanje in zaupanje v prednikova znanja nadaljujeta. Zato je tudi moč, ki izhaja iz tega izročila, še vedno sredstvo, ki služi človeku v ustvarjanju dobrega ali pa tudi zla med ljudmi⁶. Iz tega zornega kota nastopa človek kot ustni vsekakor vedno materialni ustvarjalec včasih v imenu Boga oz. božjih oseb, včasih kot edini dejavnik v procesu. To kaže na večplastnost izročila, ki je kljub institucionalnim prepovedim preživelo s tem, da je zagovor v bistvu sinkretizem med prvotno in krščansko vero. Manistične predstave oz. odnos do svojih umrlih prednikov igrajo v tem kontekstu temeljno vlogo, ker človek lahko kontrolira človekovo bivanje na tem svetu s pomočjo predstav lastnih prednikov oz. dediščine simboličnih sredstev. S temi sredstvi lahko vpliva na človekovo življenje glede na to, da jih ima za svojo obrambo. Tesno s tem povezan je drugi sklop simboličnih sredstev, ki naj bi negativno vplivala na človeka in ki tradicionalno spadajo k predstavi tako imenovanega čarovništva. Meja med tema dvema simboličnima svetovoma pa je brez semantične in funkcionalne analize pogosto videti nedoločena.

Poleg tega, da je zagovorni obred tudi komunikativno dejanje in odpira zanimiva vprašanja v zvezi z rabo jezika na tej ravni, ga nekateri gledajo iz psiho-medicinskega zor-

² V literaturi tega članka so navedeni nekateri pisani viri, ki obsegajo izročilo zagovorov v slovenskem etničnem prostoru. Če pogledamo stanje tega izročila v krajih sosednje Benečije, lahko ugotovimo, da je ta pojav v literaturi zadnjih desetletij komaj dokumentiran (prim. Chiabudini, Cracina, Matičetov, Merku, Paletti, Rucli).

³ O tem vprašanju glej številna ustna pričevanja v Dapit 1999.

⁴ Gl. Rucli 1983, str. 104.

⁵ Pri posameznih zagovorih bodo še navedena določena pravila in pripovedi.

⁶ V Reziji sem zasledoval verovanje, da je “čarovništvo” najbolj razširjeno v Učji. Res je, da se še danes nosilci zagovornega izročila počutijo malo v zadregi, ko jih sprašujem, če poznajo takšne obrazce. Brez dvoma se zavedajo, da drugi lahko v tem še vedno vidijo nekako čarovniško dejanje oz. verovanje.

nega kota. Vsi ti vidiki so v analizi zagovorov umestni in tudi v sodobnih procesih zdravljenja najrazličnejše vrste psihološki dejavnik ni zanemarljiv. Zaupanje v zdravilne metode oz. osebe in prepričanje o njihovi učinkovitosti lahko vplivata tudi na organski ravni in zdravilni sistem postane tako kompleksen proces, v katerega so vpleteni elementi fizične in psihične narave. Sami informatorji poudarjajo, da obred učinkuje samo, če človek vanj globoko verjame. Hkrati mora biti zagovarjalec "sočustveno" udeležen, da bi se stik vspostavil in s tem sprožil postopek zdravljenja. Cirila iz rezijanskega zaselka Korito je spontano rekla, da je bilo zagovarjanje uspešno tudi zato, ker ji je zagovarjalec pošepetal svoje besede "s srcem", ko so jo nekoč bolela ušesa.

Na splošno so skupne prvine zagovorov iz različnih krajev sveta presenetljivo številne. Ena izmed njih je postopek *transferja*. Zanimivo je opazovati, da se včasih verbalna trditev simbolično prenaša na neko sestavino, na katero se zagovor izreče. Tako je v pripovedi Felicite iz Učje zagovarjalka izrekla svoje besede, medtem ko je raztopila maslo v roki z namenom, da bi kravo ozdravila. Maslo je v tem primeru sredstvo, ki prenaša zdravilno moč na bolno osebo ali žival. Uporabo fizičnih sestavin, ki prek simboličnega posredovanja spet vplivajo na fizično stanje, lahko imenujemo *transfer* in je univerzalna sestavina pomenske strukture zagovornega obreda. Z njeno pomočjo naj bi se v določenem komunikacijskem kontekstu, kjer zagovarjalec vzpostavlja stike s preteklostjo, spremenilo stanje pacienta⁷.

Rezijanski zagovori so oblikovani v verzeh, ki jih zagovarjalec recitira kot pesem. To je še ena univerzalna značilnost zagovorov in njihova oblika oz. način izvedbe kaže na prvotno sakralno namembnost pesmi. Določeni narodi oz. ljudstva, na primer Singalci, uporabljajo v strukturi svojih ozdravilnih obredov mite v obliki pesmi ali recitiranih verzov. Vsebina verzov je dolga pripoved o prvotnih mitih bogov in demonov in o njihovih bojih. Na koncu se demoni podredujejo bogovom, ki nadzorujejo zlo, če jih človek ustrezno obdaruje⁸. Zavestno vzpostavljajo stik s svojo preteklostjo, ki simbolično potrjuje trenutno dejanje in verovanje. Zagovor je torej pogosto samo element širšega obreda, verbalno sredstvo, ki je lahko enostavna ali zelo kompleksna struktura, a vsekakor obrednega značaja.

Jezik zagovora je pogosto skrivnosten v tem, da je arhaičen in konzervativen, torej izvajalcem in pacientom ni več popolnoma dostopen. V besedilu se pojavljajo besede, ki niso več razumljive. Isto velja za strukturo teksta, na primer štetje in odštevanje, ponavljanje verzov in podobno. Pri nekaterih ljudstvih se jezik zagovorov, imenovan *mantra*, definira kot jezik demonov, v bistvu pa gre za stratifikacijo več, tudi starih jezikov⁹. Tudi v nekem pričevanju iz Učje¹⁰ je informatorka precizirala, da je jezik zagovorov, ki jih je izvedel njen stari oče, neko "jugoslovansko narečje". To lahko pomeni, da je bil ta jezik ali zelo arhaičen ali da je tja segalo neko izročilo iz sosednjih slovenskih pokrajin ali oboje.

Verovanje primitivnih ljudstev, da besede učinkujejo, če so izrečene, se je ohranilo do danes. V raznih verah, kot so na primer islam, budizem, hebreizem, se je ohranilo prepričanje, da morajo biti "sakralne besede" v cerkvenih obredih izrečene v jeziku avtoriziranega Svetega pisma. Tudi katoliška cerkev je v liturgiji ohranila latinščino do leta 1967. Poleg tega je vera v ustvarjalno moč besede zelo razširjen pojem in v knjigah o veri ali izvoru jezika ne

⁷ Gl. Tambiah, *passim*. Hvaležem sem prof. G.P. Griju, ki mi je omenil zelo pertinenten prispevek tega avtorja o 'Magični moči besede'.

⁸ Tambiah 1995, str. 46.

⁹ Tambiah 1995, str. 47-48.

¹⁰ Prim. besedilo na koncu 2. sekcije.

manjkajo omembe v zvezi s starim verovanjem v ustvarjalno moč besede¹¹. Še enkrat poglejmo prvo poročilo o stvarjenju v Svetem pismu Začetki sveta in človeštva, kjer Bog ustvari svet, medtem ko imenuje njegove elemente (Genesis 1,3-6):

Bog je rekel: "Bodi svetloba!" In bila je svetloba. Bog je videl, da je svetloba dobra. Bog je torej ločil svetlobo od teme. In Bog je imenoval svetlobo dan in temo je imenoval noč. In bil je večer in bilo je jutro, prvi dan.

Kasneje srečamo v Svetem pismu drugačno gledanje. Potem ko je Bog ustvaril nebo in zemljo, je človek prevzel nase imenovalno vlogo prek jezika (Genesis 2, 19-20):

Gospod Bog je izoblikoval iz zemlje vse živali na polju in vse ptice pod nebom ter jih pripeljal k človeku, da bi videl, kakšna imena jim bo dal, in da bi vsako živo bitje imelo tisto ime, ki bi mu ga dal človek. Tako je dal človek imena vsej živini in vsem pticam na nebu in vsem živalim na polju, zanj pa se ni našla pomoč, ki bi bila njemu primerna.

Lastnosti besede v Svetem pismo so večkrat omenjene. V Izaiji (55,10-11) beremo, da je beseda sama zmožna delovati in obroditi:

Kakor pride dež in sneg izpod neba,
in se ne vrača tja,
dokler zemlje ne napoji,
oplodi in stori, da zabrsti,
da dá sejalcu seme in kruha uživalcu,
tako je z mojo besedo,
ki prihaja iz mojih ust:
ne povrne se k meni brez uspeha,
dokler ne opravi, kar sem hotel,
in izpolni, za kar sem jo poslal.

V naslednjih poglavjih nameravam predstaviti besedila zagovorov, ki sem jih zabeležil v Reziji, Benečiji, na Furlanskem in Hrvaškem od leta 1994 do danes. Namen te študije ni komparativna obdelava gradiva ali analiza pisanih virov, iz katerih so tudi nastali zagovori, ampak naj predstavitev besedil velja za enkrat kot dokaz izredne zakoreninjenosti tovrstnih obrazcev. To dejstvo mi je med drugim dalo pobudo za razmisleke o razmerjih med človekom in njegovo preteklostjo, vzpostavljenih skozi stike z drugim svetom oz. z njegovimi predniki.

2. Zagovori proti kačjemu strupu

Najobsežnejše gradivo zagovorov na Slovenskem so verjetno obrazci o kačjem piku¹² in tudi v Učji je tovrstne zagovore najlažje zabeležiti. Posnel sem več besedil, ki v bistvu predstavljajo isti vzorec z individualnimi variantami. Tak vzorec je v svojih glavnih potezah

¹¹ Gl. Tambiah 1995, str. 53, 56-58. Avtor je primerjal trojico konceptov o ustvarjalni moči besede, ki so prisotni v Svetem pismu, z drugimi verami, z budizmom, pa tudi s predstavami trobriandskega ljudstva. Trobriandci postulirajo, (1.) da se je magija pojavila skupaj s prvimi predniki in s kulturnimi junaki; (2.) da je magija v bistvu človekova lastnost; (3.) da naj bi zagovorni obrazci, ko so enkrat izrečeni, vplivali na potek dogodkov. Na str. 54 Tambiah navaja še zanimiv podatek o Trobriandcih, ki so mislili, da so zagovore ustvarili njihovi prvi predniki.

¹² Gl. na primer Dolenc, str. 12, Möderndorfer, str. 278-298.

tudi univerzalnega tipa. Na začetku je kratka zgodba, ki opisuje dogodek, kako je pičila kača. Treba je navesti osebo z imenom in priimkom. Na kratko je tudi opisan boj med dobrimi in slabimi silami. Sledi ukaz, ki ga lahko podpirajo svetniki oz. božje osebe ali pa tudi zagovarjalec sam. Na koncu je včasih molitev v narečju *patanuštâr* (iz latinščine *Pater noster*). Ponavadi spada k procesu zagovarjanja oz. obredu tudi neko dejanje s strani zagovarjalca. Pogosto se uporablja neka sestavina, na primer maslo ali olje, ki jo zagovarjalec raztopi v roki, medtem ko izreče besedni obrazec. Na koncu se naredi z roko trikrat znamenje križa na pičenem delu telesa. Trikrat si hukne ali pljune v roko. Možno je tudi masiranje bolnega ali bolečega dela telesa. Številka tri se v teh procesih pojavlja velikokrat: trikrat se zagovarja v treh dneh, trije svetniki, Sveta Trojica, trikrat se pokriža, trikrat hukne.

Veljajo tudi določena pravila in prepovedi. Človek, ki ga je pičila kača, te ne sme ubiti, ker bo po zagovoru kačji strup, ki je v telesu tega človeka, iz njega izvlečen in bo šel spet v kačo "nji valenj an mâ spét tè' tu-w nju". Žival na ta način umre in človek ali žival so rešeni. Ravno zaradi tega nobeden ne sme tega postopka izkoristiti zase, drugače bi v njem ostal kačji strup¹³. Na koncu postopka se zagovorjena oseba ne sme zahvaliti ne plačati zagovarjalcu za uslugo. Zagovarjalec ne sme reči "amen" na koncu molitve. Postopek zagovarjanja učinkuje, če je izveden do tri dni po kačjem ugrizu in ga je treba trikrat ponoviti.

*Đà si šlà po póte,¹⁴
à si srětlà káču,
ziz ni ošpíeni répân,
ziz azikân w forcásêh.
Zakój ti káčà si vklálà
jsagà člověká? (tako ka ma jímě: nome e cognome)
Ti maš trikrat dwiste (ka to pridě račèt sessanta) valínjuw,
ma San Pietro, San Paolo, San Bortolomeo
a mâ trikrat dwiste anu dån,
za jsějmu člověku mu ošcapât
anu tî káčà krapât!
(An taděj maš račèt Padre nostro però mai amen)*

Jaz sem šla po poti, / jaz sem srečala kačo, / z zašiljenim repom, / z razcepljenim jezikom. / Zakaj si ti kača / pičila tega človeka? (tako kot se imenuje: ime in priimek) / Ti imaš trikrat dvajset (to pomeni šestdeset) strupov, / ampak sv. Peter, sv. Pavel, sv. Bartolomej / imajo trikrat dvajset in eno [zdravilo], / da bi tega človega ozdravili / in ti kača krepala / (Potem moraš zmoliti očenaš, ampak nikoli reči amen).

*Ti káčà,¹⁵
ka ti si šlà po ni póte
ti si wpíknuhá jso parsínu (jímě),
da Buh an děj ta-krěju tabá
anu mla ošcapât tu-w krátkin tîmpu.
(Si mēw zihnut trikrát. Patanuštâr po nâs)*

Ti kača, / ki si šla po poti, / si pičila to osebo (ime), / naj te Bog odžene stran? / in mene ozdravi v kratkem času / (Si moral trikrat hukniti. Očenaš po naše).

¹³ Po pričevanju informatorke FS iz Učje naj bi se to zgodilo neki ženski na planini tana Štarniščih.

¹⁴ Povedala FS 2.11.1997 popoldne v Učji (Rezija). V zvezi z terenskim gradivom tega članka velja, da je avtor zbiratelj, če ni drugega navedenega vira. V narečnih transkripcijah gradiva iz Rezije in Benečije znak g velja za γ.

¹⁵ Povedala IC 21.7.1994 v Guminu/Glemone/Gemona (Furlanija).

*Si šla po ni pôte,¹⁶
si srětlá no káčo
z ni tínki répân,
ziz azíkân s forcášân.
Tì káčá,
zakěj si piknulâ (jímě)
Đâ mân trikrat dwíste nu dno midižino
anu ti máš trikrat dwíste valínjo,
máš mi zdělât ošcapât
an tabě ti zdělât krapât.
(patanuštâr, però mai racèt amen)*

Šla sem po poti, / srečala sem kačo / s tankim repom, / z razcepljenim jezikom. / Ti kača, / zakaj si pičila (ime) / jaz imam trikrat dvajset in eno zdravilo / in ti imaš trikrat dvajset strupov / moraš tako narediti, da jaz ozdravim / in da ti krepas / (očenaš, ampak nikoli reči amen).

*Tì Maricâ ti si šla po ni pôtí,¹⁷
ti si srětla káču.
Tì káčâ ti máš zdělât wmrít mlě,
ma đâ ču ti zdělât krapât tabě,
ma tì ti máš de valíke azèk
z dwa forcáša,
ma tì ti máš trikrat dwísti valínj
anu đâ mân trikrat dwísti nu dno midižinu:
tabě káčâ krapât nu mlě ošcapât.*

Ti Marica si šla po eni poti, / si srečala kačo. / Ti kača povzročas, da jaz umiram, / ampak jaz bom povzročila, da ti umreš, / ampak imaš velik jezik / z dvema razcepoma, / ampak ti imaš trikrat dvajset strupov / in jaz imam trikrat dvajset in eno zdravilo: / tebi kača krepati in meni ozdraveti.

2. verzija:
*Tì Maricâ ti si šla po ni poti
anu ti si srětla kaču
anu ti si ma piknulâ.
Tì ti máš azèk nu jti azèk an ma dwa forcášâ,
tì ti máš mi zdělât wmrít mlě,
ma tì ti máš kěj trikrat dwíste valínj,
ma đâ man trikrat dwíste nu dno midižinu:
tì káčâ krapât nu đâ ošcapât.
(Anu taděj patanuštâr.)*

Ti Marica si šla po eni poti / in si srečala kačo / in si me pičila / ti imaš jezik in ta jezik ima dva razcepa / ti povzročas, da jaz umrem, / ampak imaš samo trikrat dvajset strupov, / ampak jaz imam trikrat dvajset in eno zdravilo: / ti kača krepaj in naj jaz ozdravim. / (potem očenaš).

V učjarskih besedilih lahko opazujemo prisotnost oz. odsotnost svetnikov ali božjih oseb. Po navadi nastopajo v zagovorih na Slovenskem najpogosteje dokumentirani svetniki pa tudi Bog oz. Sv. Trojica in imajo glavno vlogo v procesu zagovarjanja. Razen dveh primerov, kjer so omenjeni trije svetniki (Peter, Pavel in Bartolomej) ali Bog, pa rezijanski zagovarjalec prevzame vso demiurgično moč - če jo lahko na ta način definiram - in ukaže

¹⁶ Povedala PDL 13.9.94.

¹⁷ Povedala v dveh verzijah MCŠ 22.3.98 popoldne v Billeriu (Furlanija).

kači, bolezní ali pa drugi sili, naj izgine, torej brez božje pomoči. Zdi se, da krščanska molitev na koncu zagovora ni obvezna. Zagovarjalec torej lahko nastopa kot edini ustvarjalec dobrega v konfliktu med dobrimi in slabimi silami. Zagovarjalec mora dokazati, da je močnejši od kače oz. demona, saj ima 61 zdravil, medtem ko kača samo 60 strupov. Ukaz, naj nasprotnik izgine, je običajen in vsi ti elementi so v zagovornem obredu arhetipskega značaja.

Tudi primerjava gradiva zagovorov iz Rezije z viri, izpričanimi drugje v slovenskem prostoru, kaže, da je veliko skupnih prvin tako v konceptu kot v spremljajočem dejanju. Za primerjavo bom predstavil tri zagovore iz drugih krajev slovenskega Primorja. Besedila spadajo v tisti obrazec, v katerem je božja vloga primarnega pomena. Prvi je objavljen v majhni Koštialovi zbirki iz leta 1911¹⁸:

Za madrāse (Maria Sivec - Krn)

Buh in temenēšša! Buh in sbet Peter sta šla pa sbit, tam sta srējčela nga hūdga strpēnga mažā z rūglestim jezikan in špikastim rēpam. Kaj čakaš tle, ti strpēn mož? Jest čakam dbinsēdemdesēt nasrējč, jest imām dbinsēdemdesēt renij (?), jest grem v Jeruzalem, jest grem v Bētlehem, nōtre je svet Jur in sbēta Marjēta in sbet Ampās, noter jest usē strpēne káče pamarim in usē bíparje in usē strpēne jezike in usē špičmarje; jest tebe zaratim pred žibim Bōgam, jest trikrat vode vržem in trikrat dihnem in trikrat pīnmem in tvāje nasrējče morje bit hitra aduzēte.

Naslednji zagovor je bil objavljen kot rokopis s kritičnim besedilom prvič 1991 in drugič 1992. Formalno je skoraj popolnoma ustrezen prejšnjemu obrazcu. Tu predlagam transkripcijo M. Matičetovega¹⁹:

Tu (j)me(n) Ježša in (Marije)

Buog an svet Petar sta šla po sviete in tan sta srečala nega hudega moža s špikastin repān, s krukjastin izikan.

“Ki čakaš ti tle?”
- Jes čakān 72 nasreč. -
“Če ti čakaš 72 nasreč,
jest iman 72 medežin,
so guorš ku tuoje nasreče.
Jest gren Jeruzalem in Betligen.
Tan ie svet Jur in sveta Marjeta
an zveti Inpaz (= Šempas).
Jest tele besiede zarotin
usien kačan, usien líperan
in usien strupenin izikan!”
Tele besiede govorin par živin Buogu,
trikati dihnen in trikat uodo varžen
čez tuo(j)e nasreče
in bolezn(i) muorjo bit hitro proč oduzete.

¹⁸ Koštial 1911, str. 172.

¹⁹ Prim. Chiabudini 1991 in Matičetov-Zuanella 1992. Prvotno je zagovor napisala na svoj način Onelja Plata iz Ščigli, rojena 1910 v Lazih, Podbuonesac/Pulfero, Beneška Slovenija.

Naslednje besedilo je varianta iz Nadiških dolin in ga je zbral Angelo Cracina:²⁰

Buoh an svet Petar - so po svjete hodil - po hosteh po mejah an po stazah. - An so srečal adnega grozovitnega velikega moša - ki je tajšan strah dau - de sam Buoh ga je navdvo prestau.- Antada je jau: ist imam sedamdeset strupenih šil! - Pa Buoh mu je jau: ist imam dvansedamdeset svetih zdravill - Kar š njim pokadim - an s svetim ojam pomašim - 'ma use zdravo postat. - Buoh an svet Benedit - imata kupe sklenit - de sojen modras 'ma ukrepat - an Bošja besjeda ma vajat - (Potem se pokropi trikrat s uodo šegnano al pa se trikrat oplakne kjer boli).

Na koncu tega dela predstavljam še besedilo iz Učje, ki daje zanimivo pričevanje o zagovornem obredu. Vsebina pripovedi je naslednja: ženska iz Učje zna zagovarjati proti kačjemu strupu in gre na skupno planino Kal, kjer je kača pičila kravo nekega furlanskega pastirja. Potem ko je trikrat izvedla obred, je krava ozdravela. Pripoved ne kaže samo postopka zagovarjanja, ampak tudi različen pristop po eni strani rezijanskega zagovarjalca in po drugi osebe, Furlana, ki živi zunaj rezijanskega kulturnega sistema in ki potem obsoja zagovarjalko kot čarovnico. V pripovedi je večkrat poudarjeno, da zagovarjalka izreče obrazec na maslo in da je jezik zagovora neko "jugoslovansko narečje".²¹

Anu nur, mój dēd mi práviv rüde, ē biw šow ún na málgu, ka ni su bíle tu-wně na Kálē, ē bi dān malgēs, ē bi dā' furēšt, to bi dān Láške, anu njagā sastrā ē mwēlá tō za kácu, od míga dēdā sastrā. Alōra ē paršow ún na málgu, malgēs ē bi spūstiw kráva anu dnō ē mēw tu-w hlívē, ē lažálá, ma dištiráná, natégnana nōga, ti ko ti máš krapát, inšōma. Ē rēkow: "Come mai ka da nistē spūstiw ta kráva?" - Ē rēkow: "Nisi mēw o spūstit ka a ma be o klaw un serpente." - "Ōrku," - ē rēkow - "káku wkláw?" - "Be, tu-w vīmē" - ē mēlá no vīmē valikē! To bílá wklálá. (...) valínjuw. Però to nima prajtēt più di tre giorni, ti maš tempo fino a tre giorni, dopo di tre giorni non vale. Alōra ē rēkow da, ē rēkow da: "Pošlūšej, da ti ba na mēw naga rimjēča za..., ben gō, za to kráwu (...)" - "Eh," - ē rēkuw - "ko za dan rimjēč," - ē rēkow ta Láške - "mān ji dāt dā," - ē rēkuw da - "t'ē o wklálu..." - "Ben" - ē rēkow, da - "pošlūšej, dā man mo sastrō, ka na mwi no pregiéru, ci ti se kuntēt, cu o poslāt ún na Kaw, ma" - ē rēkow - "nās wžē nē, ka biw wžē pōzdē. Muć tūpa ka ē o wklálá?" - "Ben," - ē rēkuw da - "wčérá." - "Ben, bon bon," - ē rēkow - "sei ancora a tempu." Alōra ē paršow nutor, ē paršow ún planinu, sumō mēli planinu le-se-wně, mi dímo tu-wně na ti Gláve, ka sumō právile, ē šow nutor, ē rēkuw kōj njagā sastrē, ē rēkuw da: "Anǎlina," - na mēla jīmē da Anǎlíná, ē rēkuw - "ti máš jtēt ún na Kaw, ka tumu Láškimu to ē wklálá káca nu kráwu." - "Kogá man jiti dēla' wón?!" - na ē raklá; ē rēkuw: "Ti maš ji račēt tō za kácu." - "Bon, bon" - na ē raklá - "Perché di no!" Però ti nīmāš ga zaplátet, non devi pagarlo, non dire neanche di grazie no. Anu na s'ē wzéla nu n'ē šlá. Šlá wón nu paršlá wón, eh, kráwá ē bíla za krapát: ni ka n'ē ēdlá, ni ka n'ē píllá, ē stálá dištiráná nu n'ē bíla koj za krapát. Alōre ē šow tá nu ji pokázuw, n'ē šlá ta-w hliw. Na ē raklá, da oná pjutōstu ke ji račēt jtáku, tu-w káku sa mu dí, na má ji dāt pa nu máju máste nē, libōj nu máju ōá, na ē bíla bēj mast jtadēj, kē bēj mēšē wzet pa ōē - anu n'ē raklá tu-w jso mast, n'ē ji raklá, anu tadēj ē mēw ji namázát ma solo in giù no in su, solo in giù na ē raklá (...) da ji namáze ka zūtra na cē spet ji prīt wón. Ma kogá an ma ji dāt? "Nē, nē," - n'ē raklá - "niente, non voglio paga. Chi mi ha insegnato non l'ho pagato!" Anu n'ē paršlá nú h híše. Drūgi dīn na se wzéla nu ē šlá spet wón, n'ē koj paršlá wón ē rēkuw jsi malgēs, ē rēkuw: "Dio Buono, ma son proprio contenta ka sei venuta su." - na ē raklá, da - "snúka na mi wstálá kráwá, però na nī šcē ēdlá, ma n'ē wstálá. Alōra n'ē spet ji raklá, n'ē spet ji raklá tu-w mast, za nē ji račēt fēs ta-w vīmē, za gát fēs (...) tá nē, specialmente tu-w nogá, ci ti kíwne z no nogó, na cē ta firēt, n'ē raklá spet tu-w káku se mu dí, n'ē spet, n'ē ji namázalá ta-na bótu, ka n'ē bílá wkláná. Alōra kráwá ošcapálá nē, la seconda volta wžē ka n'ē ji raklá. N'ē mu ēdlá, n'ē mu píllá inšōma ošcapála, bi kuntēt dēt: ē tēw ji dāt sēr, ē tēw ji dāt mast, ma na na cē nicár: "Niente, non voglio niente" - na ē raklá - "non voglio niente, non voglio la paga!" Be, da an ē kuntēt ka n'ē paršlá. Alōra dōpu dēt ē pōčow právet da t'ē na štrijá, nē, da ē una strega, da n'ē ošcapálá kráwu, da na ē na štrija jtanútrē ka da na pomága wsēn judín. Alōra žaná ē se ufīndinalá, hčī, ē bíla hčī šcalē, na nī bíla ozēnjaná, sa ufīndinala. Na ē raklá, da mujáltri ni mujvēc na na gre, da (...) sa dēli tō ka to sa cē, ma na na gre. Alōre muj dēt ē rēkow tu-w nju, ē rēkuw: "Pušlūšej Anǎlíná," - ē rēkow, da - "certo, un na vi da ko to pridē račēt jtō, ma ē un piacere, to nī bíla njagá kráwá jštēs nē," - ē rēkow, da - "ta-na ni málge to na mōre bēt wsa kráva njagá. To ē un piacere od nagá člověká. Un ē ti nárediw un dispiacere zatō ka ē rēkow, da ti si una strega, ma," - ē rēkow da - "na stuj si ga díwat nú glawu za jtō. Či to ta tōcíná, ci ti maš wōjo tēt, tacē: ē una preghiera per te!". Pomágala kárē jèn! Mój dēt, mój dēd ē mōguw,

²⁰ Gl. Cracina 1965, str. 33.

²¹ Povedala FS v Učji 2.11.97 popoldne.

gò, gò ě znòw, se naučew, t'ě po... un dialetto jugoslavo jto, jta preghiera jtu, eh si, tō za káču, tō za áwor, tō (...) za áru anu tō za ogònj ko sa špacě, gò, pa tō za ogònj ko sa špacě.

3. Zagovori proti boleznim

Tovrstni zagovori so bili zelo razširjeni v rezijanskem prostoru in obrazci so podobni drugim, ki so izpričani na Slovenskem²². Formalna značilnost je tu dolgoveznost, ki se izraža s pomočjo naštevanja imen naravnih elementov (3a) ali odštevanja (3b).²³

3.a Proti vnetjem ali okužbi

*Ti áwor, ti ásân,²⁴
s kíraga krâá si paršów?
Ziz větrân,
ziz mrázân,
ziz súncân?
Ti máš ošcapât jsagâ člověká!*

Ti javor (okužba), ti jesen, / odkod si prišel? / Z vetrom, / z mrazom, / s soncem? / Moraš ozdraviti tega človeka!

*Tō za áwor²⁵

Ti áwor,
ti ásân,
s kíraga krája si paršów?
Nisko, visokō, lobokō?
Od lūna,
od súнца,
od wodá,
od větrâ,
od mrázâ,
od žalějzâ,
od ognjá...
pūsti jsagâ člověká,
tacě po ti póte tas Čanèn,
da nína dūša na ta čüě, ni ta vīdē.
(Taděj zihneš trikrát anu rat.)*

Tisto za okužbo. Ti javor (okužba), / ti jesen, / od kod si prišel? / Nizko, visoko, globoko? / Od lune, / od sonca, / od vode, / od vetra, / od mraza, / od železa, / od ognja...[vse besede, ki pridejo na pamet] / Pojdi po poti, ki pelje v Kanin, / da nobena duša te ne sliši, ne vidi. / (Potem hukneš trikrat in je dovolj).

²² Prim. Möderndorfer 1964 in Dolenc 1999. Iz Rezije je še zabeležen kratek zagovor proti ječmenu na očeh (Osojane): *Čō / rizváli se itō!* (Matičeto 1968, str. 210). Nekaj podatkov s furlanskega področja ponuja Nicoloso Ciceri 1992, str. 507, 567.

²³ Tambiah (1995, str. 46) meni, da je dolgoveznost funkcionalna lastnost zagovora, zato ker pacientu omogoča, da se zaveda svoje bolezni in jo razume, kar je sploh nujna predpostavka in pogoj za zdravljenje.

²⁴ Povedal AS 13.9.94.

²⁵ Povedala IC 21.7.1994 v Guminu.

3.b Zagovor proti boleznim ušes: žlējza (mumps)

*Žlējza, zlaznīca,²⁶
so dēvāt oslīc,
od dēvāt so ōsān,
od sēdān so šējst,
od dnā do nīnā.
To ma prajītēt tēj slānā pra sūncān!*

Žleza, žlezica, / je devet oslic, / devet je osem, / sedem je šest, / ena ni nobena. / To mora izginiti stran kot slana pred soncem!

Naslednji obrazec je popolna varianta prejšnega. To je še primer zagovora v delovanju. Pred nekaj leti se je zgodilo, da je zagovarjalka po izvršenem postopku zaupala besedilo Cirili Madotto, na kateri je bil zagovor izveden, in ta mi ga je kasneje povedala. Medtem ko je zagovarjalka obrazec recitirala, je masirala pacientko za ušesi, ki so jo bolela²⁷:

*Žlējza, žlezīca,²⁸
so dēvāt hčarīc:
dēvāt so ōsān,
ōsān so sēdān,
sēdān so šējst,
šējst so pet,
pet so štīre,
štīre so trī,
trī so dvi,
dvi ē dnā;
žlējza, žlezīcā,
tēj ti si pršlā,
jtāko ti maš tēt,
tēj slāna prad sūncān.*

Žleza, žlezica, / je devet deklet: / devet je osem, / osem je sedem, / sedem je šest, / šest je pet, / pet so štiri, / štiri so tri, / tri sta dve, / dve je ena, / žleza, žlezica, / kot si prišla, / tako moraš oditi, / kot slana pred soncem.

Besedilo, ki sledi, je še eno pričevanje informatorke Cirile Madotto. V mladih letih, ko je bila še na Koritu, so jo bolela ušesa. V vas pride iz Učje Kiláč, potujoči prodajalec. Živel je na planini pod goro Kila in je bil, kot mnogi v Učji, mož velike postave, ljudje pa se ga spominjajo kot dobrega človeka²⁹. Ko je Kiláč zašepetal Cirili nekaj besed v ušesa, so jo nehala boleti. Še enkrat želim poudariti besede informatorke, ki je sama od sebe opozorila na način zagovarjanja "ziz sřcān, nē z gřlān", to pomeni 's srcem, ne z usti':

²⁶ Pred obredom je zagovarjalec pljuval na svojo roko. Povedala IC.

²⁷ Podoben obrazec, ki se začne s štetjem od devet nazaj do ene, je izpričan v Prekmurju kot pripomoček za zdravljenje šūše ali v Beli Krajini, da bi odpravljali prisad (prim. Dolenc, str.; Mōderndorfer, str. 259).

²⁸ Povedala CM 14.3.1998 v Guminu. Zagovarjanje je izvedla neka ženska iz Osojan (Rezija) v Tolmezzu (Karnija).

²⁹ Zanimivo je, da nadnaravno velika bitja kot so *Lōl Kutlīc* ali *Dardej* izvirajo iz Učje. Med Rezijani Učjarji na sploh veljajo za ljudi izredno močne narave in velike postave.

T'ë rüdi ma bolëlo mla, viš tuw üho, ma viš to ma bolëlo, alòra ë pršow, ë rëkuw, da: "Pidë, pidë, ka çu ti ošçapät ä," - ë rëkuw - "çu ta ošçapät!" Anu lëpo pršow ta-h mlë anu lëpo pošçapatòw tu-w üho. Ti nìsi çòw, da ko an práve, ti nìsi ga çòw, an dòw, ë práwew un zìs srçån viš, në z glån zìs srçån ë romonëw un, práwew jsi jzdë, ka si nì ga çüla romonët ä. Però to ni vëc ma zabolëlo, mwaj altri nu mwaj vëc.³⁰

4. Postopki proti vremenskim nepravilnostim oz. zlím duhovom

Princip štetja in odštevanja je tudi struktura najdaljšega zagovora, ki sem ga lahko za-beležil. Gre za obredno besedilo, ki spada v izročilo *Hagade*, precej razširjeno v slovenskem prostoru³¹. Tu objavljam odlomek devetdesetverznega obrazca, ki ga je 1996 recitirala tak-rat triindevetdesetletna Antonia Vogrig v Polavi (Sovodnja), obmejni vasici v Benečiji. Za-govora se je učila od matere, ko je bila stara sedem let in še nekaj tednov pred našim obiskom³² je Antonia recitirala zagovor proti vremenskim nepravilnostim. Ta primer zelo dobro kaže, kako se je prej ustno izročilo prek ene same osebe prenašalo skoraj skozi celo stoletje. V prvem stihu vsake kitice Antoniinega zagovora gre štetje naprej od ene do dvanajst. Od drugega stiha naprej pa je razvidno odštevanje. Za primerjavo predstavljam tu samo tri vzorčne kitice³³:

*Marija uprašà Ježuša, kaj je parvo narbuojšega.
"Dan je Buoh na nebi, use živin, use rodi, vasuojan sviet gore darži."*

*Marija uprašà Ježuša, kaj je drugo narbuojšega.
Dvie sta tabli Mojžeša, skuz eno zdraven Ježuša.
"Dan je Buoh na nebi, use živin, use rodi, vasuojan sviet gore darži."*

*Marija uprašà Ježuša, kaj je treçjo narbuojšega.
Tarje so peterjalki, vasuojan sviet žegnuyejo.
Dvie sta tabli Mojžeša, skuz eno zdraven Ježuša.
"Dan je Buoh na nebi, use živin use rodi, vasuojan sviet gore darži."*

Med zagovori proti slabemu vremenu se v rezijanskem prostoru pogosto pojavlja drug tip obrazca, tako imenovani enočlenski zagovori³⁴, ki obsegajo le ukaz (torej so brez uvodne zgodbe ali molitve), prek katerega se določen pojav odstrani. Tak tip zagovora je v Reziji večkrat izpričan. Proti nevihtam ali slabemu vremenu obstaja verovanje, da točo, hud dež ali slabo vreme nasploh povzročajo nemirne duše, slabi duhovi ali čarovnice. Na splošno šteje ljudska kultura bolezní ali vremenske nepravilnosti za pojav zlím duhov ali demonov, hudiča ali pa čarovnic, skratka bajnih bitij, ki skupaj z drugimi sestavljajo simbolično obzorje slabega. Strahove poženejo Rezijani na Kanin, kjer nobenega živega človeka ni. Proti slabemu vremenu oz. zlím duhovom je zagovor iz Učje, ki se tako glasi³⁵:

³⁰ Povedala CM 4.10.2000 zvečer v Guminu.

³¹ Gl. Štrekelj 1904-1907 št. 6661-6680. Zahvaljujem se dr. Milku Matičetovemu za podatke, ki mi jih je o tem izročilu prijazno posredoval.

³² Sad terenskega dela skupine "Ustno slovstvo" na Mladinskem raziskovalnem taboru dijakov in študentov Trsta in Gorice, ki je potekal v Benečiji leta 1996.

³³ Transkripcija besedila je težavna zato, ker informatorka verjetno ni več dojemala smisla določenih besed in struktur in jih zaradi tega verjetno prilagodila oz. ponavljala po svojem občutku.

³⁴ Prim. Grafenauer 1937, str. 275.

³⁵ Povedala EDLM 28.3.1997 popoldne v Billeriu (Furlanija).

Moč besede, moč prednikov: zagovorni obrazci v Reziji in drugje

Tacè taw Ćanèn, tu ka nina dūša ta na čüē, ni ta vīdē!

Pojdi v Kanin, kjer nobena duša te ne sliši, ne vidi!

Kanin je pogosto gora, kamor so izgnane izdane duše, ki jih je treba zagovarjati, "škongurāt". To je postopek, ki naj bi ga opravil samo duhovnik oz. eksorcist, po raznih pričevanjih pa lahko tudi navadni posamezniki odženejo takšne strahote³⁶. Isti namen lahko prepisemo naslednjemu zagovoru, kjer je namesto ukaza zagovarjalca prošnja Bogu, naj ustavi hudo nevihto³⁷:

Buh wstávitě tu hūdu slōtu!

Bog ustavite hudo nevihto!

Za strahove, ki se pojavljajo v bivanjskih prostorih, obstaja v Reziji prav tako natančen obred, s pomočjo katerega jih je možno odgnati: najprej je treba odpreti vrata sobe, kjer se strahovi pojavljajo, potem z oljko in blagoslovljeno vodo blagosloviti vse štiri kote od leve proti desni in na koncu na vratih narediti trikrat znamenje križa in izreči³⁸:

Tacè tu ka Buh ta ġaw!

Formula dobesedno pomeni: "Pojdi tja, kamor te je Bog dal". Na ta način naj bi duša, ki se je zaradi tega ali onega razloga vrnila na ta svet ali kar tu ostala, ker ji je nekaj manjkalo ali ni mogla priti na ono stran, končno našla svoj mir.

Takšni zagovori z močnim ukazovalnim sporočilom so bili verjetno zadnje dejanje v obrednem procesu, ki ga drugače imenujejo v Reziji "čadet" in služi kot obrambni sistem proti raznovrstim zlim silam. Proti slabemu vremenu so čadili s kadihom in oljko ali z rožami, ki so jih nabrali za sv. Janeza, z rastlinami in starim senom. Proti vetru so še vrgli moko v zrak ali so obrnili rezilo sekire ali drugih ostrih orodij proti nebu. Naj navedem še dve formuli iz Solbice, ki ju je zabeležil M. Matičetov. Prva je proti viharju, druga proti oblakom³⁹:

*Sveti Sinkōsteršič,
dejte viter w jamo!*

Sv. (?) dajte veter v jamo!

³⁶ Izročilo o zaklenjenih dušah na Kaninu je dokaj razširjeno po Furlaniji in ne samo na slovenskem etničnem ozemlju (gl. Dapit 1999, str. 120-121). Poglejmo vsaj en primer zagovora v furlanščini: *Va fūr, va fūr di li - Va su le mont Ćjanine - là che nol cjanite ġjâl né ġjaline!*, Ciceri Nicoloso 1992, str. 378.

³⁷ Povedala MCŠ 28.3.1997 popoldne v Billeriu (Furlanija).

³⁸ Povedala mnogokrat CM. Ta zagovor je še vedno v funkciji. Na Furlanskem je izpričan takšen obrazec: *Anima terena - contimi la tô pena - conta il to peçjât - e torna tal to sagrât*, prim. Ciceri Nicoloso 1992, str. 297.

³⁹ Matičetov 1968, str. 210. Dragoceni so še zagovori proti megli, ki jih je M. Matičetov zabeležil v Teru/Pradielis v Terski dolini. Tu predlagam varianto iz leta 1940: *Bježi bježi mahla, / ku je oča tu travi, / u ma sakiru ta na lavi / (rita rita potkorita) / u če ti noe podrobiti* (Matičetov 1961, str. 160). Ciceri Nicoloso 1992, str. 334 pa prenaša še podatek iz Terske doline, natančno iz Viškuorše/Monteaperta: *Pred nevihto je duhovnik, potem ko je hodil okoli in zvonil, vrgel na tla zvonček in klobuk in izrekel "Pekúka Koboriska". Druge zanimive primere zagovora proti slabemu vremenu navaja avtorica na str. 392-393.*

Roberto Dapit

*Biži, biži, öblek!
Pojte, pojte, súnčace!*

Beži, beži oblak! Pridite, pridite sončece!

Proti gromu je kratek obrazec iz Korita, vasice pod Kaninom, kjer nastopa sveta Barbara⁴⁰:

Ko to sa sbusküwalo kárjě, k'ě sa sbusküwalo, ka gò, t'ě strjalo, těj pa jzdě ka to dila ti ta-par hudíco, alòra ko ti si vïduw da to sa sbusküwa, ti si mëw račët jtáko:

*Svéta Sánta Bárburä,
da Buh nas wáritě,
da to ba na wstríli' grm!*

Sv. Barbara, da Bog nas varuj, da nas ne bo grom ustrelil!

2. verzija

*Svéta Sánta Bárburä,
Buh nas wáritě,
da to na stíj nas wstrílet!*

Sv. Barbara, da Bog nas varuj, da ne bo treščilo v nas!

Sveta Barbara se še drugje pojavlja kot zaščitnica pred gromom. Pred nevihto so molili doma v vasi Pernat na Cresu (Hrvaška), kjer so se ljudje ukvarjali v glavnem z živinorejo (ovce) in poljedelstvom, naslednjo molitev v krajevni italijanščini⁴¹:

*Sánta Bàrbara, San Simòn
Dio me guàrdi di quèsto tòn,
Dio me guàrdi di quèsta saèta,
Sánta Bàrbara benedèta.*

Sv. Barbara, sv. Simon, Bog me varuj tega groma, Bog me varuj te strele, sv. Barbara blagoslovljena.

Podoben obrazec najdemo v Furlaniji in glede na to, da je vir tega besedila moja neposredna sosedka, želim tu objaviti, kaj da je slišala od svoje babice⁴²:

*Sante Marie griarete (?) ca nus uardi di lamps e saetis
e San Simon canus uardi di lamps e di tons.*

Da sv. Marija (?) obvaruj nas bliskov in strel in sv. Simon obvaruj nas bliskov in gromov.

Neka razlagalna pripoved iz Korita tudi vsebuje obrambne besede. Na planinah pod Kaninom so poleg tega, da so molili rožni venec, ko se je potres začel, tudi izrekli formulo

⁴⁰ Povedala CM 4.10.2000 zvečer v Guminu.

⁴¹ Povedala 14.6.2000 zjutraj Franjica Dlačić iz Pernata na Cresu, Hrvaška. Čeprav je hrvaškega rodu, pozna Franjica ta zagovor samo v italijanščini, ki je bila nekdaj tudi šolski jezik na teh krajih. Ta obrazec naj bi bil zelo običajen tudi v Furlaniji, kakor poroča D'Orlandi, str. 136, in prinese isti tip zagovora v furlanskem jeziku, ki ima mnogo variant. Ena izmed teh je: *Sante Barbare e S. Simon - Dio nus uardi di ogni ton - di ogni ton di ogni saete - Sante Barbare benedete.*

⁴² Napisala 1.2.2000 Teresa Zilli-Stroili dal Fuart v Guminu.

Wsě boží, wsě bōgawō, Vse božje, vse bogovo!” da ne bi potres povzročil škode. Ta naravni pojav so si razlagali tako, da se Bog in hudič bojujeta in ko Bog ne more več, se dotakne stebra sveta, kar povzroči potres⁴³:

Potrés. Ko to trésě, taděj n'ě gála rüdi náša tatā, n'ě gála, da mata račét da:

Wsě boží, wsě bōgawō!

Ko t'ě tréslo, da Buh ān na mōre věc s hudíčān, alōra Buh takně kolúno ot svētā an taděj to strésě. (...) Vin ka samō bīle ta-gorě w Bēsěh, ā bo' bīla mēla ni trinest, štírnest lit anu si hodīla rüdi un mēj tatě, ka n'ě bīla gorě stran anu ē gála: “Līpa ma hárīca, mawa prosět, račīwa rožárjo, le potrés, Buh nu hudíc to sa bījě tanú w paklě, Buh na mōrě věc, ē taknōw kolúno ot svētā, taděj to strésě!”, viš da ko ni so vědale prit ti stāre!

5. Samoobrambne besede

Drugo vrsto samoobrambnih besed so izrekli ljudje, preden so pili vodo iz nekega studenca, da bi se branili živali, ki se tudi v Reziji imenuje živa nit⁴⁴:

*Tičě wōda,
pía vitēr,
pījě káca,
pījě Bu,
pījěn ja.*

Teče voda, piha veter, pije kača, pije Bog, pijem jaz.

Naslednje besedilo z isto funkcijo je izpričano na Furlanskem, ampak sem ga zabeležil v italijanščini⁴⁵:

*Acqua corrente,
la beve il serpente,
la beve Iddio,
la bevo anch'io.*

Tekoča voda, / jo pije kača, / jo pije Bog, / jo pijem tudi jaz.

Na koncu je vredno omeniti navado, ki je bila zelo razširjena še v 20. Stoletju v Benečiji, da so ljudje s sabo nosili “Testament”. To je bila bukvice, kjer so si sami prepisovali v beneškoslovenskem narečju razna besedila v duhu krščanske vere in svete Trojice. Poleg tega so bili označeni vsi nesrečni dnevi v letu. Takšne bukvice so služile kot apotropaično sredstvo. Ena izmed teh se začne takole:⁴⁶

Na ime Jezusa Kristusa. - Testament Jezusa Najdinega gospoda Jezusa Kristusa kier u svetem grobu u Jeruzaleme tele besiede Jezusa in Marije pomagatē nam ljubeznive Mati na našo zadnjo uro. (...)

⁴³ Povedala CM 4.10.2000 zvečer v Guminu.

⁴⁴ Povedal RQ 5.10.2000 popoldne v Guminu.

⁴⁵ Povedal Giorgio Pascoli iz Ragogne (UD) 13.10.2000. Tudi Silvana Paletti pozna varianto v italijanskem jeziku, ki mi je ga povedala 16.10.2000 v Guminu: *Acqua bevante / benedetta da Dio / bevuta dal serpente / cosi la bevo anch'io*. Po teh besedah so naredili znamenje križa. Podoben obrazec je razširjen predvsem v furlanski nižini, kjer ni izvirne vode. V furlanščini: *Aghe di poze - aghe di fossāl - no sta fāmi nissun māl!*, gl. Ciceri Nicoloso 1992, str. 567.

⁴⁶ Chiabudini 1992, str. 99.

6. Začasne zaključne opombe

Poleg zagovorov so v Reziji uporabljali tudi apotropaične predmete. Najbolj zanimiva je tako imenovana *Pernahtowa nit*, ki so jo ženske spletle med zvonjenjem 5. januarja opolnoči, to se pravi na predvečer Pernahtov oz. Treh kraljev. Ljudje so jo potem nosili s seboj všito v obleke. Nekateri naj bi spletli nit na pragu, sakralnem mestu hiše⁴⁷. Preja nas neizbežno vodi do izročila Torke, s Sredozimko, s Pehtro babo istovetnega bajnega bitja⁴⁸. Niti, ki povezujejo sodobno življenje Rezijanov s starim mitološkim jedrom, so številne in si zaslužijo novih raziskav in interpretacij. Izkoristiti je treba čas, preden bodo te niti dokončno strgane.

Sledeč niti razmišljanja, ki ob vprašanju zagovorov zelo hitro in neizbežno peljejo do iskanja arhetipskih predstav, se mi zdi najbolj zanimivo odkrivanje simbolike zagovornega obreda, ki pelje daleč nazaj do začetkov človekovega simboličnega načina ustvarjanja. Zagovori so obrazci, s katerimi je mogoče premagati določene sile oz. ozdraviti človeka ali žival. Izročilo je izredno staro in nekrščanske prvine so največkrat prekrile krščanske vrednote. Dejstvo je, da so zagovori prvotno (samo)obrambno sredstvo, s katerim je človek razpolagal v svojem stvarnem in duhovnem okolju. Primerjava prakse, struktur in konceptov zagovorov v različnih kulturah kaže veliko skupnih značilnosti. Te nam spet dajo vedeti, da je človek razvil na podobne načine svoj obrambni sistem proti silam, ki jih doživlja za negativne in škodljive. Torej so koncept, struktura in pomen zagovornega obreda v različnih krajih podobni. V tej smeri se že nekaj časa raziskuje in določeni rezultati naj bi kazali, da semantično jedro zagovora omogoča kozmološke in kozmogonske interpretacije⁴⁹.

Po dolgoročnem opazovanju v Reziji ugotavljam, da je posameznik oz. zagovarjalec igral pomembno vlogo znotraj skupnosti. Kot omenjeno, izvajalci zagovorov pogosto doživljajo srečanja z umrlimi predniki in druge izkušnje z onstranstvom. Informatorji sami poudarjajo, da imajo samo nekateri določene sposobnosti, na primer da "vidijo" raznovrstne pojave iz onstranstva. Gre za neko "izbrano elito" s prirojenim darom. Stik z nadnaravnim je torej očitno večplasten. Po eni strani je prisoten občutek usode, po drugi pa zavest, da so takšno znanje podedovali samo izbrani. Zagovarjalec je morda, če ni edini, vsaj eden izmed zadnjih dokazov živega bitja, ki s svojim simboličnim obnašanjem izraža in nadaljuje prvotno vizijo človekove eksistence na tem in onem svetu⁵⁰. V določenem kulturnem sistemu je lahko s tem obnašanjem vplival na človekovo eksistenco tako, da mu je s simboličnimi sredstvi **konkretno** pomagal. Pomen takih simbolov se je izrazil v univerzumu manističnih in animističnih predstav, ki bi jih bilo treba iskati v odnosu človeka do prednikov in naslednikov ter v dojetanju izrazov in pojavov narave. Z drugo besedo je možno interpretirati funkcionalnost tako rezijanskega kot drugega zagovarjalca kot posameznika, ki v verigi človekove eksistence skrbi za nadaljevanje in obenem nadzorovanje življenja na tem in neizbežno tudi na onem svetu. Saj je prej rezijanski človek živel v položaju, kjer so se sence

⁴⁷ Gl. Ciceri Nicoloso, str. 631-632, kjer je omenjeno isto izročilo na Furlanskem, natančno v Alessu (Furlanija).

⁴⁸ Kuret 1989, II, str. 513.

⁴⁹ O rekonstrukciji mitoloških in kozmoloških predstav na osnovi zagovorov sta že v šestdesetih letih začela v Rusiji raziskovati V. V. Ivanov in V. N. Toporov. Gl. njuno literaturo, ki jo navajata Mikhailov in Šindin v tej bibliografiji omenjenih člankih. O istem vprašanju gl. tudi Radenković 1996. V zborniku *Issledovanija v oblasti...*, navedeni v literaturi, sta dva dela posvečena semantiki in strukturi zagovora: *Semantika i struktura zagovornogo teksta in Struktura i semantika rituala zagovora. Jazyk i poetika zagovora*.

⁵⁰ Obravnaval sem to vprašanje v referatu z naslovom *Orizzonti funzionali e figure simboliche nelle rappresentazioni dell'aldilà*, ki bo kmalu tiskan.

stalno prepletale s svetlobo tako, da so vsakdanje življenje naravno označili pojavi tega in onega sveta. Doživljal je vsako izkušnjo kot izraz soočanja eksistence živih in mrtvih, medtem ko so danes pojavi smrti čimdlje od človekovega življenja tako fizično kot psihično. V Zbičini na Cresu je pokojna Marija Vodarič vedno rekala, da 'tukaj nismo doma, smo na prehodu, treba je iti domov': "Ovdje nijesmo doma, smo na prolazu, treba pojd doma".⁵¹

Na koncu želim še poudariti, da take obrede kot so zagovori, lahko štejemo za enotni izraz neke vere, ki skozi čas stalno spreminja svoja izrazila. Večplastnost obreda je značilna in obsega vsaj na zunaj besedila in dejanja. V našem prostoru so tako besedila kot dejanja le delno približana uradni veri, drugi del pa spada v ritualno kodo, ki je cerkev ne prepozna za svojo. Takšen del obreda je ponavadi poimenovan 'magično dejanje' ne samo v ljudskih, ampak včasih tudi v znanstvenih krogih. Izredno zanimivo bi bilo panhrono opazovati, katere prvine oz. spremembe so bile funkcionalne pri določenem ljudstvu v nekem določenem trenutku. Pri takšni analizi mogoče ne bi več našli nobene konkretne podpore, ki bi upravičila dihotomijo med verskim in tako imenovanim magičnim.

Literatura

- CHIABUDINI L. - 1991, Staro zagovarjanje pruoti kačam an strupeninam, *Dom*, XXI, Čedad.
- 1992, Testament N. G. Jezusa Kristusa, *Trinkov koledar za leto 1993*, Čedad, str. 95-104.
- CRACINA A. - 1965, *Costumanze religiose di nostra gente*, Gorizia.
- DAPIT R. - 1999, Le manifestazioni dell'aldilà attraverso le testimonianze dei resiani, *Studia mythologica Slavica* 2., Ljubljana – Udine, str. 99-144.
- DOLENC M. - 1999, *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve*, Ljubljana.
- D'ORLANDI L. - 1948-49, Usi popolari friulani. Maltempo, *Ce fastu?*, XXV-XXVI, Udine, str. 133-137.
- GRAFENAUER I. - 1937, Najstarejši slovenski zagovori, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXXII, Maribor, str. 275-293.
- Issledovanija v oblasti balto-slavjanskoj duchovnoj kul'tury. Zagovor* (V.V. Ivanov, T.N. Svešnikova, ured.) - 1993, Moskva.
- KOŠTIAL I. - 1911, Sieben Beschwörungsformeln (beside oder zagóvori) aus dem slowenischen Teile des Küstenlandes. (Drei aus dem Norden, vier aus dem Osten.). Aufgezeichnet aus dem Munde alter Bauernweiber von Prof. Johannes Koštial, Görz., *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, XVII, Wien, str. 171-173.
- KOTNIK F. - 1952, Iz ljudske medicine, *Narodopisje Slovencev II.*, Ljubljana, str. 122-133.
- KURET N. - 1989, *Praznično leto Slovencev*. I-II, Ljubljana.
- MATIČETOV M. - 1948, Etnografija zapadnih Slovencev, *Slovenski etnograf*, I, Ljubljana, str. 9-56.
- 1951, Zagovarjanje pri dveh slovenskih književnikih, *Slovenski etnograf*, III-IV, str. 331-342.
- 1961, Uno scongiuro sloveno contro la nebbia e i suoi corrispondenti svizzeri, *Alpes Orientales*. III, Basel, str. 160-163.
- 1968, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), *Slavistična revija*, XVI, Ljubljana, str. 203-229.

⁵¹ Povedala Đorđa Kučić Vodarić 18.6.2001 v Zbičini na Cresu.

- 1971, Rezijanski zagovor proti kačjemu strupu, *Traditiones*, I, Ljubljana, str. 186.
- MATIČETOV M., ZUANELLA B., - 1992, Še o zagovarjanju iz Ščigli, *Dom*, 1, Čedad.
- MERKU' P. - 1976, *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji. Zbrano v letih 1965-1974/Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia. Raccolte negli anni 1965-1974*, Trst-Trieste.
- MIKHAILOV N. - 1997, K rekonstrukciji oddel'nych kosmogoničeskikh / kosmologičeskikh i "antropologičeskikh" fragmentov slavjanskoj modeli mira na materiale ruskikh zagovorov, *Studies in Slavic Folklore and Folk Culture*. 2 (ured. A. Arkhipov, I. Polinskaya), Berkley Slavic Specialities, Oakland, California, str. 57-76.
- MÖDERNDORFER V. - 1964, *Ljudska medicina pri Slovencih*, Ljubljana.
- NICOLOSO CICERI A. Ciceri Nicoloso A. - 1972, *Le tradizioni popolari della Val Natisone e Convalli*, in Val Natisone. 49° Congresso della Società Filologica Friulana, Udine, str. 174-256. - 1992, *Tradizioni popolari in Friuli*, Udine.
- PALETTI S. - 1984, Samoobrambne besede, navade in verovanja v Reziji, *Traditiones*, XIII, Ljubljana, str. 139-143.
- PREDAN I. - 1959, "Zagovori" proti boleznim v Beneški Sloveniji, *Jadranski koledar*, Trst, str. 171-173.
- QUALIZZA A. - 1999, *Se zmisleš... Canti popolari*, Comune di Stregna.
- RADENKOVIĆ L. - 1996, *Narodna bajaranja kod Južnih Slovena*, Beograd.
- RUCLI G., - 1983, *Testimonianze orali della religiosità popolare nelle Valli del Natisone*. Tesi di laurea in Storia del Cristianesimo, Trieste, Università degli Studi.
- ŠINDIN S. G., - 1993, Prostranstvennaja organizacija ruskogo zagovornogo universuma: obraz centra mira, *Issledovanija v oblasti balto-slavjanskoj kul'tury. Zagovor*, Moskva, str. 108-127.
- ŠTREKELJ K. - 1904-1907, *Slovenske narodne pesmi*. I-IV, Ljubljana.
- TAMBIAH S. J. - 1995, Il potere magico delle parole, *Rituali e cultura*, Bologna.
- ZABLATNIK P. - 1972, Iz ljudske medicine pri Koroških Slovencih, *Traditiones*, I, Ljubljana, str. 181-185.

Informatorke in informatorji iz Rezije

Maria Clemente Štifančičawa, Učja - Rezija, 1913	(MCŠ)
Elda Di Lenardo Mocesina, Učja - Rezija, 1935	(EDLM)
Pasqua Di Lenardo Mocesina, Učja - Rezija, 1930	(PDL)
Cirilla Madotto Preščina, Gorinjë Brdo - Rezija 1925	(CM)
Isidora Clemente Navöwdičawa, Učja - Rezija, 1947	(IC)
Renato Quaglia Ğukët, Solbica - Rezija, 1941	(RQ)
Antonio Siega Širökacuw, Učja - Rezija, 1915	(AS)

**Potere della parola, potere degli antenati:
formule di scongiuro a Resia e altrove**

Roberto Dapit

Presso la comunità slovena di Resia in Friuli (Italia) sopravvivono ancora forme di rituali che utilizzano gli scongiuri. Benché la funzione di questi rituali sia assai limitata, considerati i mutamenti economico-sociali, le formule e i testi degli incantesimi sono ancora presenti nella memoria degli anziani. È stato quindi possibile raccogliere negli ultimi anni diverse testimonianze che riguardano gli scongiuri contro il morso della vipera ma anche contro le malattie, gli spiriti e il maltempo. Oltre a ciò viene qui pubblicato anche del materiale di tradizione orale rilevato di recente nelle aree limitrofe del Friuli e della Venezia nonché dalla Croazia (Cres).

In base all'osservazione rivolta a quanti nell'ambiente resiano praticano simili rituali appare che la relazione di questi individui con l'aldilà sia particolarmente intensa e segnata da frequenti manifestazioni dall'altro mondo, spesso individuabili nelle anime dei defunti. Ciò ha indotto l'autore a riflettere sul ruolo simbolico dei guaritori-esorcisti che attraverso un indissolubile legame con gli antenati, da cui hanno ereditato il proprio sapere, sono in grado di agire concretamente sull'esistenza della comunità, esercitando pure una forma di controllo.

Benché appena abbozzata, la comparazione della struttura formale e semantica degli scongiuri resiani con altri rituali dello stesso tipo rivela l'esistenza di forme archetipiche nei concetti e funzionalità. Gli scongiuri sono quindi rituali più o meno complessi che, utilizzando il potere della parola rappresentano una tra le forme più antiche di cura o di difesa dove si possono intravedere elementi mitologici e in particolare concetti cosmogonici.